

CSORBA-SIMON ESZTER

Biblioterápia

A könyvtár(os) lehetőségei a börtönben

Bevezetés

Szerte a világon kurrens problémává vált a bűnözés, ezzel együtt a büntetés-végrehajtással kapcsolatos nehézségek, kérdések és megoldások, melynek hatására az eddig zárt intézményrendszer széles körű társadalmi nyilvánosságot kapott. Számos tudományág és szakterület kezdett foglalkozni a témával, ezzel segítséget nyújtva a bűnözés megelőzésében és felszámolásában. Ez alól nem képeznek kivételt a könyvtárosok sem, akik börtönkönyvtári szolgáltatásokkal vagy „külsősként” biblioterápiás foglalkozásokat tartva abban segédkezhetnek, hogy bebizonyosodjon, az olvasás eredményre vezethet a börtönökben folyó személyiségformáló, javító és fejlesztő munkában is.

A biblioterápia börtönprogramokba való beemelése azon a felismerésen alapul, hogy az elítélt társadalmi kudarcaiban kulcstényező lehet érzékelési, észlelési képessége. Minden szocioterápiás és művészetterápiás foglalkozás a résztvevők „érzékenyítését” tűzi ki célul, annak reményében, hogy sikerül javítani azokon a részben vagy teljesen hiányzó készségeken és képességeken, amelyek az elítélteknek a társadalom számára elfogadható formában gyakorolt életviteléhez és egy egészséges személyiséghez szükségesek. Ha az elítélt megtanulja differenciáltan szemlélni az őt körülvevő problémákat, lehetőségeket, akkor a percepció, kognitív és szociális készségeiben is változás megy végbe. Ebben a változási folyamatban segíthetnek a csoportos foglalkozások: miközben tudjuk, hogy csodát nem tehetünk ezekkel az elkallódott emberekkel, hiszen a kialakult személyiség mindenestül aligha megváltoztatható, a személyiségstruktúra hangsúlyai átrendezhetőek, ami már elég lehet az illető normális életvitelének és a társadalom által elfogadott célokra és jövőre való irányultságának, asszertivitásának kialakításához.

A jelen dolgozat alapját az a személyes és szakmai tapasztalat képezte, amelyet leendő könyvtárosként saját tervezésű és vezetésű biblioterápiás foglalkozásaim keretében, a pécsi Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében fogvatartottakkal folytatott foglalkozássorozat tartása során szereztem. Munkám alapja tehát nem a hagyományos értelemben vett könyvtártudományi kutatások területéről származik, hanem egy speciális, terápiás empirikus anyag, amelynek megközelítéséhez és elemzéséhez igyekeztem fejleszteni a biblioterápia elméleti és módszertani hátterét, valamint tudományközi kapcsolatait is áttekinteni.

A biblioterápia kialakulása és jelentősége

A börtönfoglalkozásokon általam alkalmazott módszer alapja a fejlesztő biblioterápia, kezdetként tehát azt fogom körüljárni, hogy ez milyen gyakorlatot is jelent pontosan, illetve honnan eredeztethető és mire használható. A biblioterápia széleskörű nemzetközi hagyományokra épülő módszer, mely többféle tudomány

belátásait és tapasztalatait magába foglalja, és pszichológiai problémák kezelésére, valamint általános személyiségfejlesztésre a terápiás intézetektől kezdve a könyvtárakig sok helyütt alkalmazzák. Ennek ellenére Magyarországon csak az 1980-as években kezdett ismertté válni, többek között olyan könyvtáros körökben ismert és elismert szakemberek népszerűsítő publikációinak köszönhetően, mint Bartos Éva és Nagy Attila. Ám nyilvánosságra még ekkor sem kerültek olyan eredmények, melyek széles körben meggyőzőek lettek volna a módszer hasznosságát, hasznosíthatóságát, hatását, esetleg ezek mérhetőségét és az alkalmazható módszertant tekintve. Ez utóbbi szempontból persze ma sem vagyunk sokkal jobb helyzetben.

A biblioterápia szellemiségének antik gyökereire talán a legszebb példa az a felirat, amely a thébai könyvtárban fogadta az oda betérőket: „A könyvtár gyógyszeres ládika a léleknek”.¹ A biblioterápia első megközelítésben tehát könyvek általi gyógyítást jelent. A szépirodalmi művek és más szövegek (például népmesék, tanulságos történetek) gyógyító hatását évszázadok óta szinte minden kultúrában ismerték, akkor is, amikor a mai értelemben vett biblioterápiás gyakorlat még nem létezett, s a 19. századig nem fogalmazták meg a biblioterápia elvét, módszereit sem. A biblioterápia esetében tehát egy olyan módszert kell megvizsgálnunk, melynek alkalmazási-gyakorlati tapasztalatai sokkal régebbre nyúlnak vissza, mint az elméleti-szakmai kidolgozottsága. Az 1961-ben kiadott Webster’s Third New International Dictionary megfogalmazása szerint a biblioterápia „válogatott olvasmányanyag terápiás segédeszközként való felhasználása a gyógyászatban és a pszichiátriában”.² Vagyis a biblioterápia tágabb értelemben vett jelentése a személyes problémák megoldásának segítése irányított olvasással. Könyvtáros szempontból pedig az a határozott szándék a biblioterápia alapja, hogy a könyvek és egyéb források segítségével befolyásoljuk, áthangoljuk a viselkedésmódokat, valamint kiszolgáljuk az olvasók speciális vagy kevésbé speciális élethelyzetéből fakadó információs igényeit. Látható, hogy mára a kifejezés sokkal széleskörűbb értelmet nyert, mely egyaránt tartalmazza a gyógyítást, a rehabilitációt, a fejlesztést és a megelőzést.

A biblioterápia definíciói sok utalást tartalmaznak a gyógyításra, a terápiás hatásra és a személyes problémákra, aminek következtében azt lehet gondolni, hogy a biblioterápiában résztvevők nagyrészt rosszul működő, zaklatott, beteg személyiségek. Pardeck három célcsoportot állít fel a biblioterápia számára:

- az érzelmi zavarokkal,
- akisebb alkalmazkodási problémákkal
- és a személyiségfejlődés tipikusan jellemzőproblémáival küzdő személyek csoportját.³

A biblioterápia céljai, hatásai

Két alapvető jellemzőjét emelhetjük ki a biblioterápiának: a személyiség befolyásolására, fejlesztésre irányuló szándékot és a szövegek – többnyire, de nem feltétlenül

¹ Sóron Ildikó: A művészetterápiák könyvtári alkalmazásának új lehetőségei. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 18. évf. (2009) 6. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/a-muveszetterapiak-konyvtari-alkalmazasanak-uj-lehetosegei/> (2012. 11.11)

² Bartos Éva: Olvasókönyv a biblioterápiáról. Budapest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989. 11. o.

³ U.o. 15. o.

– irodalmi művek felhasználását. Sok törekvés létezik arra, hogy nem irodalmi művekkel, például szakirodalmi szövegekkel, újságcikkekkel, naplószövegekkel, népmesékkal, bibliarészletekkel, filozófiai szövegekkel is dolgozzunk, s ezek tekintetében a személyes tartalmú beszélgetést ösztönző hatás általában ugyanúgy nem szokott elmaradni, mint a szépirodalomnál. Noha a biblioterápiában felhasznált könyv és szöveg nagyon sokféle lehet – hiszen a fogalom eredetileg nem csak irodalomterápiát jelent –, általában igaz, így a hazai gyakorlatban is, hogy inkább irodalomterápiát értenek rajta. Fontos azonban, hogy tudjuk, biblioterápia címszó alatt hagyományosan is sokféle szöveggel dolgoztak/dolgoznak, így például esetemben a dalszövegek foglalkozásokra való bevitelének ugyanúgy van létjogosultsága, mint a klaszszikus szépirodalmi szövegek alkalmazásának.

A biblioterápia nem más, mint válogatott olvasmányok felhasználása pszichológiai problémák kezelésére, megelőzésére és személyiségfejlesztésre. Főként az irodalomterápia esetében igaz továbbá, hogy egy, a művészetterápiák közé tartozó interdiszciplináris, verbális terápiás módszerről beszélünk. A művészetterápia általánosságban a művészeti alkotások vagy azok egyes részletei befogadásának és a kreatív művészeti tevékenységnek az elősegítése, az élmények speciális feldolgozása által pedagógiai fejlesztő, valamint terápiás, preventív és rehabilitációs területeken egyaránt hatékony módszerek összessége. A művészetterápia, ahogy a biblioterápia is, lehet aktív és receptív terápia. Aktív terápiában a résztvevő maga alkot valamit: verset, önéletrajzot ír, naplót vezet, fest, filmet készít, agyagedényt formáz, gyöngyöt fűz, zenél. Receptív terápiáról akkor beszélünk, ha a befogadás tárgya valamilyen művészeti alkotás: egy irodalmi mű vagy annak részlete, egy film, egy festmény, egy zenemű vagy annak részlete stb. Ekkor már kész alkotásokkal dolgozunk, míg aktív terápiában az alkotás folyamata a lényeg, függetlenül az elkészült mű esztétikai értékétől⁴.

A biblioterápia célja sokféle lehet: általánosságban ezek a célok a mentális problémák gyógyítása, a személyiségfejlesztés, az önismeret, a szociális képességek, az empátia, tolerancia fejlesztése, a közösségépítés, esetleg rekreáció témakörein belül mozognak. Az alapelgondolás a biblioterápia működési elvéről az, hogy egy olvasmány segítséget nyújthat abban, hogy külső szemszögből láthassa az olvasó a problémáit, példát vagy épp ellenpéldát ismerjen meg bizonyos élethelyzetekre, következmények nélkül gondolhasson át megoldásokat.

Ami a biblioterápia hazai könyvtári jelenlétét illeti, többnyire azokban a köz- és iskolai könyvtárakban működik irodalomterápiás foglalkozás, ahol a könyvtárosnak szívügye ez a terület – az egyik legközismertebb példa Sóron Ildikóé, aki sok évig tartott népszerű, széles körben látogatott fejlesztő biblioterápiás foglalkozásokat az OIG könyvtárában⁵, s -munkáját, illetve tapasztalatait a 3k-ban, könyvtári blogban és a Katalisten is nyomon követhettük. A szélesebb könyvtáros és irodalmár szakmai olvasóközönség előtt talán nem ismeretlen a pécsi Nyíró Gizella⁶ könyvtárostanár és

⁴ Sóron Ildikó i.m. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/a-muveszetterapiak-konyvtari-alkalmazasanak-uj-lehetosegei/> (2012. 11.11)

⁵ Sóron Ildikó: Kincs, ami van. A biblioterápia mint szolgáltatásbővítés az Országos Idegnyelvű Könyvtárban. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2012. 21. évf. 3. sz. 16-21. o.

⁶ Nyíró Gizella: Könyvtári órák művészet- és biblioterápiás módszerekkel. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 8. sz. 38-40. o.

V. Gilbert Edit⁷ egyetemi oktató neve sem, akik szintén publikálták biblioterápiás nézeteiket és tapasztalataikat. A másik lehetőség, ami talán gyakoribb a hazai és a nemzetközi terepen is, hogy a könyvtárosok és más szakemberek (pedagógusok, szocioterapeuták, pszichológusok, mentálhigiénés szakemberek) nem intézményi keretek között, például könyvtárban tartják a foglalkozásokat, hanem külső terepre viszik, "kiteleپülnek" a kórházakba, művelődési házakba, idősek otthonába, iskolákba⁸.

A legismertebb magyar példa erre a Mosoly Alapítvány által elkezdett program, melynek keretében az amerikai Nancy Davis és Laura Simms módszereit felhasználva komplex művészetterápia keretében megvalósított biblioterápiával, illetve Boldizsár Ildikó-féle meseterápiával segítik a súlyosan beteg gyerekek felépülését, gyógyulását, illetve a reménytelen betegek túlélését. Projektjük címe a „Meseterápia kórházakban”, melynek célja a gyerekekkel foglalkozó szakemberek és a családok segítése⁹. Ezeket a programokat nem könyvtárosok, hanem művészetterapeuták és a klinikumban dolgozó szakemberek tartják, Boldizsár Ildikó¹⁰ szimbólumterápiáját és más művészeti ágakat (zene, festés, rajzolás, mozgás) felhasználva.

A szépirodalmi szövegek sokszor hétköznapi, emberi problémákat fogalmaznak meg művészi kifejezésformában. A kommunikáció ilyen típusú alkalmazása arra ösztönzi a résztvevőket, hogy igyekezzenek szókincsüket problémáik pontos kifejezésére használni. A feldolgozott szöveg szereplőivel való azonosulás által lehetőség nyílik először a szereplők konfliktusainak feloldására, később a tanulságokat a saját élethelyzetre vetítve a saját problémák megoldására is. A már meglévő szövegekről a terápia résztvevőinek általában könnyebb beszélgetni, hiszen így saját véleményüket fejthetik ki. A résztvevőknek mindvégig kontrolljuk van a folyamat felett, mivel lehetőségük van megválasztani a lelki feltárulkozásnak azt a szintjét, ami még biztonságos számukra. Ugyanazon szöveggel kapcsolatban számtalan – akár egymásnak ellentmondó – vélemény is kialakulhat a résztvevők között, így a módszer kiválóan fejleszti az egymás iránti toleranciát, mások véleményének tiszteletét, illetve az ellentétes érzelmek elviselését.

Az irodalomterápiás foglalkozás mindig egy előre kiválasztott irodalmi mű köré szerveződik, mely lehetőség szerint a csoport tagjainak hasonló problémáját célozza meg. A mű (műrészlet) kapcsán a csoportvezető irányításával személyes tartalmú beszélgetés folyik, amely tehát nem irodalomóra és nem műelemzés-központú. A szöveghez fűzött megjegyzések, illetve a mű szövege kapcsán felmerülő asszociációk, ötletek, emlékek, érzelmek segítenek a csoporttagoknak pontosítani a mű által sugallt témához, problémához való saját viszonyukat, illetve az ebben lévő elakadásokat, hiányosságokat, amelyeken külső segítség nélkül általában nem vagy csak nagyon nehezen jutna túl az érintett egyén. Ez fontos felismerésekre vezet önmaguk megismerésében és mások megítélésében, újra hangolhatja a már megmerevedett személyiség struktúrákat. Bár a résztvevők sokszor irodalomórához hasonlítják a foglalkozást, mégsem műelemzéseket, irodalmi kivonatokat és az egyéni műveltség csillogtatását várjuk el a foglalkozás során, hanem a résztvevők személyes, saját

⁷ V. Gilbert Edit: Az olvasmányélmény megosztásának szerepe a csoportos biblioterápiában. *Literatura* 2011. 4. sz. 403-411 o.

⁸ Bartos Éva: *Olvasókönyv a biblioterápiáról*. Bp. : OSZK KMK, 1989. 18. o.

⁹ Korbai Hajnal: *Lotilko szárnyai*. Bp. : L'Harmattan : Mosoly Alapítvány, 2010. 215 o.

¹⁰ Boldizsár Ildikó: *Meseterápia*. Bp. : Magvető Kiadó, 2010. 367 o.

élményei kapják a főszerepet, azokat igyekszünk a felszínre hozni. A foglalkozáson a kiválasztott irodalmi mű élményszintű feldolgozása zajlik, s a foglalkozás vezetője ezt a folyamatot segíti/segítheti irányító kérdésekkel, ami lehetővé teszi a problémák közös továbbgondolását és az egyénekre szabott üzenetek, megoldások megtalálását, elfogadását.

Egyszerűen megfogalmazva, a biblioterápia könyv vagy könyvek közös olvasása abból a célból, hogy az olvasónak segítsen megbirkózni valamilyen személyes problémával. A közös olvasás és beszélgetés fontossága hozza a biblioterápia szocioterápiákhoz való sorolhatóságát is. A szocioterápiás foglalkozásokon a csoporttag teljes pszichés belső- és szociális világát, értékrendszerének jellemzőit hívjuk elő, ami a csoporttag számára önmaga többszemponútú megértését teszi lehetővé. Az egyén és társas környezetének értékrendjét is tudatosítjuk, és szocializálással a társas környezet befolyásolását és értékrendjének alakítását is célozzuk¹¹.

A biblioterápiának különféle fajtáit különböztetik meg, ezek közül az egyik leghasználhatóbb és legelterjedtebb Clara Richardson Lack tipológiája, aki megkülönböztet fejlesztő és klinikai biblioterápiát, az alkalmazott tevékenységek és a bevont személyek típusa alapján. Lack szerint „a fejlesztő biblioterápia az irodalom perszonalizálása abból a célból, hogy az egyén képes legyen az életben rá váró feladatokat megoldani. A klinikai biblioterápia egyfajta beavatkozási mód, mellyel súlyos érzelmi vagy viselkedésbeli problémákkal küzdő egyéneknek segítenek”. A fejlesztő biblioterápia esetében az olvasmányok és a beszélgetések az általános személyiségfejlődést célozzák meg, míg a klinikai biblioterápia esetében konkrét problémákra fókuszálnak.¹²

A fentiek tükrében a biblioterápia leggyakoribb célja az, hogy személyes belátáshoz segítse az olvasókat és növelje önismeretüket. Ez a belátás azt jelenti, hogy képesek azonosítani az olvasás során felmerült érzelmeket, és képesek azokról beszélni. Ezt a legáltalában Bruce Colville fogalmazta meg: a megfelelő időben olvasott megfelelő történet a szív irányába kilőtt nyíl. Eltalálhatja és megragadhatja azt, ami az olvasóban (vagy a hallgatóban) rejtőzik, a mélyben lapuló titkos sérelmet, haragot vagy hiányérzetet, ami alig várja, hogy a felszínre törhessen.

A biblioterápia további céljai lehetnek még:

- A problémamegoldás, melyben az irodalom segíthet az olvasóknak.
- A legtöbb biblioterapeuta azon a véleményen van, hogy a személyes belátás növelése, a kiváltott katarzis és a problémamegoldásban való segítségnyújtás hozzásegíti a résztvevőket ahhoz, hogy mások szemével lássanak, empatikusabbá váljanak. A biblioterápia végső próbáját a viselkedésbeli változások megjelenése jelenti.
- Segít hatékony és kielégítő társas kapcsolatokat létrehozni. A csoport ösztönző hatással van az egyénre, és a csoportban kialakuló közös élmény fontossága nagy szerepet játszhat a résztvevők életében. A könyvek olyan pontot teremtenek, amely körül közös érdeklődést és közös élményeket lehet felfedezni, amelyekből később barátságok alakulhatnak ki. Ezen kívül a könyvek

¹¹ Németh László (szerk.): Szocioterapeuta képzés : Elméleti szemináriumhoz szöveggyűjtemény. [Budapest] : Magyar Művészet- és Szocioterápiás Közösségépítő Egyesület, 2003. <http://hu.scribd.com/doc/35175612/MMSZKE-szoveggy-2003>

¹² Idézi Doll i.m. 15. o.

csökkenthetik a személyes elszigeteltség érzését azáltal, hogy lehetővé teszik az olvasónak, hogy azonosuljon a könyv egy szereplőjével.

- A biblioterápia információforrásként szolgálhat az olyan olvasók számára, akik bizonyos problémáik miatt elkülönülnek környezetüktől. Ez a probléma lehet családi vagy társadalmi kapcsolatokban fennálló vagy betegséggel kapcsolatos. A könyvek útmutatóként, példaként szolgálhatnak és egy lehetséges útvonalat mutathatnak az olvasónak.
- A szórakoztatás: az emberek azért is olvasnak, mert az olvasás szórakoztató. Egy jó könyv felkeltheti az olvasó kíváncsiságát, amik segítenek az új viselkedési módok kialakításában.

Valójában persze annyi célja lehet a biblioterápiának, ahány szakember alkalmazza azt, és ahány féle csoporttal van dolga a biblioterapeutának.

Ezek alapján az általam vezetett foglalkozások céljaként a következőket tűztem ki: a kommunikációs készség, a kreatív gondolkodás és az önismeret fejlesztését, a türelem és a tolerancia kiépítését, valamint az olvasás népszerűsítését és megszerettetését. A terápiás folyamat további céljai az aktív részvétel növelése, a problémák közös megvitatása, a problémahelyzetek felismerése és a változásra való motiválás voltak.

A könyvtár szerepe

A könyvtárak a tudásalapú társadalom olyan tudáshelyei, melyek az információhoz, tudáshoz való hozzáférés szinterei, s a modern tájékoztatási technológia eszközeinek felhasználásával és segítségével az oktatás, a művelődés, az információ szétsugárzásának fontos központjai lehetnek. A könyvtárak tevékenységében is egyfajta paradigmaváltás zajlik le. Ha az információs társadalomban a tudás maga az erőforrás, ennek megvalósulásához alapvetően meg kell változniuk az információszerzési- és használati módszereknek is. Az információs társadalom veszélyeit kutatók szerint a társadalom 75-80 százalékát a végleges leszakadás veszélye fenyegeti e tekintetben. Ebben a világban pedig a könyvtáraknak az egyik legfontosabb szerepe a társadalmi esélyegyenlőség szolgálata.¹³

A könyvtár legyen alkalmas:

- az egész életen át tartó tanulás támogatására,
- a szabadidő hasznos eltöltésének segítésére,
- az írni-olvasni tudás fejlesztésének segítésére.

Környei László hangsúlyozza, hogy a könyvtár feladata évezredek óta a kultúra közvetítése. Most is az a feladata. Akkor reagál jól a könyvtár a modern kor kihívásaira, ha a gazdasági nehézségek, valamint a csökkenő olvasási kedv ellenére nem bezár, hanem megnyit bizonyos kapukat, melyekkel az információt az olvasó rendelkezésére bocsátja.¹⁴

A könyvtár, illetve a könyvtáros fontos szerepet tölthet be az olvasók olvasási szokásainak alakításában is. Befolyásolhatja a témaválasztást, segíthet az olvasottak megbeszélésében és értelmezésében, pótolhatja a családi környezet hiányait. A könyvtárpedagógia alapvető kérdései közé sorolhatjuk, hogy kik veszik igénybe a

¹³ Beély Gábor: A könyvtár jövője – a jövő könyvtára. In.: Iskolakultúra 2000/4. sz. 51-56. o.

¹⁴ Környei László: „Könyvtár az iskolában, iskola a könyvtárban” In.: Könyv és Nevelés III. évf. 2001/3. sz. 7-9. o.

könyvtárat, illetve milyen szolgáltatásokra van igény. A könyvtár hatókörének sikeres bővítését az teszi lehetővé, ha felismerjük azokat a társadalmi tényezőket, melyek megakadályozzák a könyvtári szolgáltatások igénybe vételét. Az egyes társadalmi rétegek olvasási szokásait nagymértékben befolyásolják szociális körülményeik, iskolai végzettségük, valamint szociális és kulturális viszonyaik.¹⁵ A könyvtáros úgy teheti meg az első fontos lépést, ha az olvasóval szemben sikerül kialakítania egy olyan viszonyt, melyben az olvasó bizalommal fordulhat a könyvtáros felé akár szakmai, akár magánéleti kérdésekkel, problémákkal. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a könyvtárnak fontos szerepe lehet a szocializációban, bár csak kiegészítő intézményként funkcionálhat.

Másrészt, szociálpszichológiai szempontból nézve nem szabad megfeledkezünk arról, hogy a könyvtáros is egyfajta mintát képvisel munkavégzése során. Képzettsége, tájékozottsága, segítőkészsége tekintélyt és elismerést vált ki az olvasók többségéből. Ám a mintakövető viselkedés kiváltásához szüksége van a megfelelő kommunikációra, a kétoldalú beszélgetésekre, melyek során el kell kerülni a kioktató jellegű és erőszakos tudásátadást. A könyvtárosnak meg kell találnia az egyensúlyt, melynek segítségével képes további érdeklődést, igényt ébreszteni. A meggyőző közlés a mindenki felé való készséges odafordulást, az egyenrangú véleménycserét és az őszinte véleménynyilvánítást jelenti. Csakis az ilyen attitűdökkel rendelkező könyvtárosok képesek viselkedésükkel azonosulásra, modellkövetésre biztató példákkal szolgálni, s így hatékonyabban szolgálni az olvasók személyiségének gazdagodását, fejlődését, s így válhat maga a könyvtáros is hatékony szocializációs faktorrá.¹⁶ Mindez nagyon fontos és hangsúlyos kell legyen a biblioterápiás munkát végző könyvtáros munkájában is.

Itt kell megemlítenünk a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátását. A könyvtárügyet újraszabályozó 1976-os tv. már tételesen felsorolta azokat a szociális csoportokat, amelyek számára speciális könyvtári ellátást kell nyújtani (öregek, betegek, kórházi és szanatóriumi ápoltak, nemzetiségek, fegyveres erők tagjai, büntetésüket töltők). A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programtervezete 1980-ban a bejáró munkások, a mozgásukban korlátozottak, a kórházi betegek, a nemzetiségek könyvtári ellátási gondjait hangsúlyozta¹⁷. Ezek a tervek a Könyvtári Stratégia 2003-2007¹⁸, és a Portál Program 2008-2013¹⁹ céljai között is megjelentek. A hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásával kapcsolatban a könyvtáraknak ugyanazokat a funkciókat kell betölteniük, mint az átlagos olvasók ellátása során.

Témámhoz kapcsolódóan a veszélyeztetett fiatalok könyvtári ellátását szeretném kiemelni. fel. A társadalmi beilleszkedési zavarokkal küszködő, deviáns magatartást tanúsító fiatalok legtöbb esetben nem ismerhetők fel első ránézésre. Viselkedésük

¹⁵ Gereben Ferenc, Katsányi Sándor, Nagy Attila i.m. 389-390. o.

¹⁶ Nagy Attila i.m. 114-118. o.

¹⁷ Bartos Éva: Konceptió a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2004. 8. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/10/konceptio-a-hatranys-helyzetuek-konyvtari-ellatasara/> (2013. 01. 07.)

¹⁸ Skaliczki Judit: A könyvtári terület stratégiai céljai 2003 - 2007 között. In.: Kapcsolat, 2003. XII. évf. 4. sz. <http://www.ektf.hu/~tovarij/honlap/oktatas/startegia.htm> (2013. 01. 07.)

¹⁹ Skaliczki Judit: Portál program – Könyvtárfejlesztési stratégia, 2008-2013. 2008. 1. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/portal-program-konyvtarfejlesztési-strategia-2008-2013/> (2013.01.07.)

alapvető sajátossága az alkalmazkodási készség hiánya, az önértékelés zavara, kapcsolatteremtő képességük visszafogottsága, alacsony kudarctűrő-képesség, indulatos, agresszív magatartás. Azonban ki kell emelnünk, hogy a könyvtár csak azoknak a fiataloknak tud segítséget nyújtani, akikben még van hajlandóság az önmegismerés iránt, és képesek a formális szervezetekhez való kapcsolattartásra²⁰.

Bartos Éva a Könyvtáros 1987. évi 8. számában megjelent cikkében összefoglalja, hogy a könyvtárak e súlyos társadalmi probléma kialakulásának megelőzésében, terjedésének megakadályozásában mit tudnak nyújtani²¹. Elsősorban információkat. Tudjuk, hogy a hátrányos helyzetű rétegek számára legnagyobb gondot az információk hiánya okozza. Végül fontos megemlítenünk a könyvtáros segítő-tanácsadó szerepét. A könyvek, a könyvtár és a könyvtáros jelenlétének létjogosultsága, szerepe nem vitatott a probléma megelőzésében. Cél, hogy a személyiség minél teljesebben, minél nagyobb teherbíró képességgel fejlődjön. Ezáltal megnő az emberi kapcsolatok jelentősége.

Lehetőségek a büntetés-végrehajtási intézetekben

A börtön egy olyan intézmény, ahol a már korábban említett speciális ellátásokat kellene biztosítani, illetve azokat fejleszteni, erősíteni. Így a lehetőségek szinte korlátlanok, ám azok kiaknázásához ismerni kell a potenciális résztvevők motivációit, képességeit és határait. Sok tanulmány próbálta meghatározni, mi tesz valakit bűnözővé és hogyan lehetne visszairányítani a normális viselkedési csatornába.

Első lépésként tisztázzuk, mi is a bűnözés. Buda Béla elmélete szerint a deviációk közé sorolható az alkoholizmus, a különféle neurózisok, az öngyilkosság, az elmebetegség és a bűnözés. Deviációnak számít minden olyan magatartás, ami eltér a normálistól (akár kórosnak tekinthető, akár nem). Tehát a deviáns viselkedés normálistól eltérő, de nem kóros magatartás forma. Azonban tudnunk kell, hogy a bűnözés egy speciális deviáció, ami nem a környezet türelmétől függ, mert a bűnöző akkor deviáns, ha a társadalom túri, és nem tesz ellene semmit. Azonban világszerte, minden jogi szabályozásban szigorúan és pontosan rögzítésre kerülnek az általánosan elfogadott elvárások és normák. Mi állhat mégis a deviáns viselkedés kialakulása mögött? Az egyik ok, hogy a bűnözőknél nem alakul ki a szociális gátlás, hanem megmarad az egocentrikus alappozíció („Ami nekem jó, az jó, ami nekem rossz, az rossz.”). A másik ok lehet a már sokszor említett családi háttér. A gyermek a környezetét (elsősorban szüleit) utánozza, ösztönösen követi a látott példát, mert fél a szeretet elvesztésétől. Ez egy nagy társadalmi csapda lehet, hiszen a gyermek így tanulja meg, hogy mi a norma, melynek segítségével beilleszkedhet. Ám ha negatív mintákat tanul el, nem fejlődik ki személyiségében a szociális gátlásrendszer az antiszociális cselekvésekkel szemben. Az antiszociális deviáció oka lehet az, hogy a szeretet-kapcsolat a respektábilis és a nevelt egyén között rideg, elhanyagoló, esetleg brutális nevelési módszer. Ennek ellenkezője is előfordulhat, mikor a nevelő és a gyermek között az úgy nevezett majomszeretet alakult ki. Ekkor a gyermek nem érzi a szeretet elvesztésétől való félelmet. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a bűnözés

²⁰ Csalay András: Mit tehet a könyvtár a deviáns és kallódó fiatalokért? In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 472-476. o.

²¹ Bartos Éva: A könyvtár szerepe a társadalmi beilleszkedési zavarok leküzdésében. In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 476-479. p.

hátterében sok esetben az ember személyes környezete áll, amennyiben nem élt vele, vagy rosszul alkalmazta a személy emocionális befolyásolásának lehetőségeit.²²

A bűnöző nem tekinthető a társadalmi elvárásokat követő, azokhoz hozzájáruló tényezőnek. Elhárítja magától a felelősséget, és egy olyan világot teremt, melyben az övé a győztes szerep. Ez a viselkedési stratégia egészen addig fennmarad, míg a bűnöző fel nem ismeri, hogy rossz magatartási példákat követ.

A büntetés-végrehajtás általános célja ugyanaz, mint az egész büntetőeljárás célja, vagyis hátrány okozása, megtorlás az elkövetővel szemben és az elkövető visszavezetése a társadalomba, azaz a reszocializáció. A modern büntetés-végrehajtási rendszerekben a hangsúly – a kirekesztés helyett – az elítéltek társadalomba való beilleszkedésére helyeződik²³, ezért a büntetőintézetekben igyekeznek olyan szervezett csoporttevékenységeket (sport, oktatás, könyvtár) szervezni, melyeknek terápiás hatása lehet. A büntetőintézetek könyvtárai számára kiadott irányelvek egyértelműen megállapítják a könyvtár kötelezettségét a reszocializációs folyamatban: tanácsadás, oktatási program, olvasási szokások kialakítása. A börtönkönyvtárak kiemelt feladata, hogy szolgáltatásaik révén elősegítsék az elítéltek, mint a társadalmi kirekesztődés által különösen fenyegetett csoport visszailleszkedését a társadalomba. A könyvtár felzárkóztató, esélyteremtő intézményként ajtót nyithat, és átvezetheti a fogvatartottakat a tudásalapú társadalomba: ezért is kiemelten fontos e könyvtárak fejlesztése és karbantartása, valamint hozzáértő szakemberek alkalmazása²⁴.

Hogyan segíthet a biblioterápia a börtönben?

A biblioterápia beléptetése a börtönprogramokba azon a felismerésen alapul, hogy az elítélt társadalmi kudarcaiban kulcstényező lehet érzékelési, észlelési képessége. Ha megtanulja differenciáltan szemlélni az őt körülvevő problémákat, lehetőségeket, akkor a percepciók képességében is változás megy végbe. Ebben a folyamatban segíthetnek a csoportos foglalkozások.²⁵

Magyarországon valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben működik könyvtár, melynek felügyeletét, irányítását az intézet nevelői látják el, míg működtetését, kezelését az elítéltek végzik. Noha jelentős problémát okoz az állomány elavultsága és a könyvekhez való korlátlan hozzáférés, korábbi kutatásaim során rengeteg pozitív példával találkoztam a pálhalmi és a pécsi büntető-végrehajtási intézetekben egyaránt.

Jelen dolgozatom alapjául is egy börtönben, a pécsi Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében végzett munkám szolgált alapul, ahol már korábban, egy hazai börtönkönyvtárakról szóló BA-szintű szakdolgozat megírásához is folytattam kutatómunkát. Az intézetben büntetésüket töltők száma 40-50 fő körül mozog, ebből 4-5 fő látogatja és használja rendszeresen a könyvtárat, és Nagy Lajos, nevelőtől megtudtam, hogy leginkább az előzetes büntetésüket töltők használják ki a könyvtárat.

²² Pápainé Faragó Ildikó: Deviació, deviáns viselkedés, bűnözés. In.: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Budapest : OSZK KMK, 1985. 52-54. o.

²³ Amberg Eszter: Könyvtárak a peremhelyzetben élők szolgálatában. Börtönkönyvtárak 2006–2010. In.: Könyvtári Figyelő. 2012. 2. sz. <http://ki.oszk.hu/kf/2012/06/konyvtarak-a-peremhelyzetben-elok-szolgالاتaban-bortonkonyvtarak-2006%E2%80%932010/>

²⁴ U.o.

²⁵ Bartos Éva i.m. 32-33. o.

A fogvatartottak többsége roma származású, így nehéz megtalálni a megfelelő motivációs erőt, hogy olvasásra bírják őket. A nevelők egyik módszere, hogy tematikus foglalkoztatásokat tart (pl.: Leslie L. Lawrence), melyek keretében felhívja a figyelmet egy-egy könyvre és íróra, így serkentve a rabok érdeklődését, művelődését²⁶.

A könyvtár által biztosított lehetőségeken kívül többféle program szolgálja az elítéltek fejlődését. Ezek közé a kulturális programok közé tartozik a kézműves foglalkozás és a színház. Utóbbi keretein belül a fogva tartottak különböző beszéd- és helyzetgyakorlatokat tanulnak, valamint olyan érintési technikákat vesznek, melyekkel agresszió nélkül fejezhetik ki érzelmeiket. Ezen kívül fontosnak tartom megemlíteni a Murál Morál Mező Csoport által tartott közösség- és személyiségfejlesztő programot. E program célja, hogy fejlessze a közösségi tudatot, az önkifejezést, az alkalmazkodó, kooperációs és kommunikációs készséget. E mellett a résztvevőket véleménynyilvánításra, gondolataik kifejezésére és érvényesítésére ösztönzi, így járulva hozzá ahhoz, hogy közösségi-állampolgárként találják meg a helyüket a társadalomban.

Az elítélteknél különösen fontosnak tartom az ilyen jellegű programokat, hiszen így non-formális keretek között készítik fel őket a reszocializációra. Ezen kívül bizonyos fokú szuverenitást is jelent a zárt falak között, hiszen szabadon használhatják a fantáziájukat, beszélgethetnek, kötetlenül alkothatnak²⁷.

A különböző programokon való részvétel hátterében több ok állhat. Az fogva tartottakat motiválhatja a tudat, hogy új embereket ismerhetnek meg és kötetlenül kommunikálhatnak. Ezen kívül fontos tényező az új élmények keresése és az az esély, hogy kiléphetnek a zárkák által nyújtott alacsony ingerküszöb szigorúan behatárolt lehetőségei közül. Valamint nem elhanyagolható az a tény, hogy az aktív magatartás és jó magaviselet dicséretet, plusz pontokat von maga után a börtönben, melyet a későbbi ítéleteknél, előre hozott szabadulásnál beszámítanak. S bár befolyásolja az elítélteket, ez inkább tekinthető egyfajta eszközhöz, mint motivációhoz.

Az általam elindított foglalkozássorozat folyamatában természetesen sok az esetleges tényező is, ami további tervező és elemző munkát kell maga után vonjon. Nem lehettem mindig biztos abban, hogyan hatott az olvasott mű az elítéltekre, maradéktalanul megértették-e a hordozott üzeneteket, milyen gondolatok indultak el bennük. De a célom az volt, hogy a többnyire hátrányos családi háttérrel rendelkező fiatal elítélteknek az általuk megszokottól eltérő értékeket és lehetőségeket mutassak. A biblioterápia viselkedés-formáló funkcióját segítségül hívva igyekeztem alakítani bennük a tolerancia és az empátia készségét, figyelembe véve a befogadóképességüket, kompetencia-és tudáshatáraikat. Úgy gondolom, az említett képességek kialakításában sokat segíthet a csoportterápiás forma, megerősítve és támogatva az elítéltek reszocializációját, művelését és egy pozitívabb jövőkép kialakítását.

Nyilvánvaló, hogy a biblioterápia nem jelenthet teljes körű megoldást minden felmerülő problémára, remek kiindulási pontot biztosít azonban azok számára, akik többet szeretnének megtudni magukról, embertársaikról, akik valamilyen mentális vagy lelki problémával küzdenek, illetve valamilyen speciális élethelyzetben, életszakaszban, esetleg kényszerpályán vannak. Ebben az értelemben azt gondolom, a

²⁶ Csorba-Simon Eszter: Olvasási szokások és könyvtárhasználat két magyarországi börtönben. Pécs, 2012. 41-43. o.

²⁷ Az elítéltek festményeit lásd a mellékletben.

börtönben végzett biblioterápiás munka rokona az olyan speciális célcsoportoknak szánt foglalkozásoknak, amelyeket például időseknek (otthonban vagy klubformában), hátrányos helyzetű fiataloknak, vagy várandósoknak tartanak a könyvtáros kollégák, s amelyekből remélhetőleg egyre több lesz a jövő könyvtári kínálataiban. Mindegyik esetben arról van szó, hogy egy-egy speciális problémával rendelkező, a klinikumban azonban meg nem jelenő csoport-fejlesztő terápiáját végezzük, a speciális igényeknek megfelelő módszerekkel és tartalommal.

Ha az olvasmányok által rendszeres pozitív példákkal és problémamegoldási sémákkal, követhető mintákkal és lelki támogatással tudunk szolgálni, az átélt szituációk beépülhetnek az egyén gondolkodásmódjába, melynek hatására jobb és stabilabb személyiség alakulhat ki. Ennek pozitív hatásai pedig hosszútávon társadalmi szinten is jelentkezhetnek, akár az iskolai, a foglalkoztatási, vagy az igazságszolgáltatási eredményeket vesszük alapul.

Összegzés

Általános felfogásban a klasszikus biblioterápia szépirodalmi szövegeket használ, és a biblioterapeutának nem szabad alá-főlé rendelt helyzetbe kerülni, óvakodnia kell a pedagógiai helyzet kialakításától is. Ám a börtön egy sajátos környezet, így ezeket a "szabályokat" újra kellett értelmezni. Az egyik nehezítő tényező, hogy a befogadók nagy része nincs olyan szinten, hogy egy összetett művet értelmezni tudjon. Egy olyan szövegtől, amit nem ért, még frusztráltabb és elutasítóbb lesz az egyén.

A céloom az volt, hogy felkeltsem az érdeklődésüket, gondolkodásra bírjam őket és valamiféle konfliktuskezelési és probléma megoldási mintát lássanak. Ezért tértem át a zenére és dalszövegekre az első csoportnál, bízva abban, hogy a hozzájuk közelebb álló stílussal, témákkal ők is elfogadóbbak, nyitottabbak lesznek. A másik nehézség a pedagógiai státusz elkerülésével volt. Sok elítélt viselkedési zavarral küzd – dekoncentrált, hiperaktív, kevésbé tud alkalmazkodni. Ehhez hozzáadódik, hogy az intézetben hozzászoktak ahhoz, hogy beosztják a napjukat, parancsokat és utasításokat hajtanak végre. Bár igyekeztem őket felnőttként kezelni, de erre úgy reagáltak, mint a kisgyerekek – próbálkoztak, meddig mehetnek el. Így annak érdekében, hogy a csoportkohézió megmaradjon, sokszor kénytelen voltam pedagógusként, egyfajta szigorral fellépni.

A klinikai és a nem klinikai terepen tartott biblioterápia és művészetterápia esetében egyformán problémaként szokott felmerülni, hogy elég hosszú-e a terápiás rezsim, illetve a néhány hét vagy egy-két hónapos foglalkozás után az eredeti környezetbe visszatérve vajon mennyire lesz megőrizhető az elért változás. Noha kilenc hét nem elég hosszú idő arra, hogy egy fiatalos addig berögzült viselkedését, gondolkodásmódját befolyásolni tudjuk, úgy gondolom némi előrelépést sikerült elérnem abból, amit kitűztem céloknak. Erre abból merek következtetni, hogy többször egymásra szóltak, hallgassák végig egymást, illetve a számokat. Valamint a foglalkozások végére ritkábbá váltak az ugratások, pizskálódások. A legnagyobb egyéni fejlődést talán annál az elítéltnél vettem észre, aki a rap számok világa felé húzódott, így a cigány- és egyéb zenéknél általában ő volt a legproblémásabb, türelmetlenebb. Az utolsó alkalmakkor már többnyire csendben végighallgatott minden dalt és sokkal kevesebb kritikus megjegyzést tett. További érdekes megfigyelésem volt, hogy egy idegen nyelvű dal is mekkora hatással tudott lenni rájuk. A Sky and sand című szám alatt teljes volt a csend. És bár nem tudták miről szól (később kérésükre lefordítottam), az alábbi érzéseket fogalmazták meg: megnyugodtak, kikapcsoltak.

Az elitéltekkel több fronton is meg kellett küzdenem: nehezítő faktor volt már maga az, hogy nő vagyok. Nem illetttem abba a képbe, amit a nőkről gondoltak, így nehéz volt elérnem, hogy tiszteljének, hallgassanak rám. Többször előfordult, hogy az általam feltett kérdésre a mellettem ülő pszichológusra nézve válaszoltak.

Az első csoportból az egyik résztvevő kilépett, mert nem érezte jól magát a társaságban, keveset beszélt, gúnyolták. Ebből kifolyólag gondoltunk arra, hogy szervezünk egy olyan csoportot, ahová a visszahúzódóbb, zárkózottabb fiatalokat hívjuk, így adva esélyt arra, hogy kibontakozhassanak. A második csoport sokkal fogékonyabb volt a versekre, novellákra, kérdésekre azt is elvállalták, hogy ők maguk olvassák fel a kiválasztott műveket, melyeket előre megkapnak. Az elitélt, aki miatt a csoport megalakult, ebben a társaságban sem érezte jól magát, és innen is ki akart lépni. Személyiségéből adódóan hajlamos volt a nagyotmondásra és a túlzásokra, ami a csoport többi tagjában visszatetszést kelt, így keverve saját magát különböző nézeteltérésekbe. Bár tartottam tőle, hogy ebből a csoportból is ki fog lépni, részt vett az összes foglalkozáson, és visszafogottabban viselkedett, így úgy gondolom, a személyes kapcsolatai is javulhattak. A másik érdekesség, hogy annál az elitéltnél, aki mindkét csoportot párhuzamosan látogatta, rendkívül figyelemre méltó az a változás, ami a viselkedésében mutatkozott meg attól függően, hogy melyik foglalkozáson volt. Azt vettem észre, hogy a második csoportban sokkal inkább ő volt a csoport hangja, mint az elsőben, felszabadultabban és természetesebben, bátrabban beszélt az érzéseiről és a gondolatairól. Neki van a legtöbb érzéke az irodalomhoz, ő maga is ír verseket, melyeket volt szerencsém elolvasni. Nagy áttörésnek éreztem a napot, hiszen nem mindenkinek mutatjuk meg verseinket, gondolatainkat, így igyekeztem tiszteletben tartani a felém irányuló bizalmát.

Az egyik legnehezebbnek tűnő feladat számomra az volt, hogy megtaláljam velük a közös hangot. Ezt nehezítette, hogy magázódnom kellett. Ám némi humorral és közös érdeklődési pontokkal (ismertem azokat az együttléseket, előadásokat, melyeket ők is, illetve érdeklődtem azok után, akiket példának hoztak) sikerült elérnem, hogy nyitottabban álljanak hozzám, valamint az általam közvetíteni kívánt értékekhez. Eddigi tapasztalatom az, hogy a résztvevők élvezték a foglalkozásokat, és ha nem is direkt módon, de sikerült formálni a viselkedésüket és pozitív irányba terelni őket. Azzal, hogy megismerik egymás akár zenei, akár irodalmi ízlését, az ezekkel kapcsolatos véleményét, nyitottabbá válhatnak a világra és az új dolgokra, és az új nézőpontok több választási lehetőséget is biztosíthatnak nekik a későbbiekben.

Az eredményeim azt igazolják, hogy van létjogosultsága a biblioterápia gyakorlati beültetésének a büntetés-végrehajtásba, különösen a fiatalkorúaknál, akiknél még valamivel könnyebb átformálni a személyiséget. Az általam és a szakirodalom által megfogalmazott célok közül sok megvalósult (a tolerancia és empátia kiépítése, az érdeklődés felkeltése, a kommunikáció fejlesztése stb). Az a törekvésem, hogy népszerűsítsem az olvasást, nem valósult meg maradéktalanul, hiszen sokuknál először a funkcionális analfabétizmus problémáját kell megoldani, ami egy sokkal összetettebb feladat. Ezt egy biblioterápiás foglalkozás keretében nehéz kezelni. Ám ha a program során a résztvevő kellő motiváltságra tesz szert, felmerülhet az igény arra, hogy e téren is fejlessze önmagát, vagy külső segítséget kérjen fejlődéséhez.

Kérdéses pont, hogy a foglalkozások által megismert új szemléletmódok meddig hatnak a résztvevők személyiségére. Ahogy Csaly András is megfogalmazta, a változáshoz szükséges a résztvevők fejlődni akarása és nyitottsága is az újdonságok felé. A biblioterápia segítséget nyújthat az olvasónak, hogy a tudatos szférába hozza

eltemetett érzelmeit és élményeit, lehetőséget ad arra, hogy képzeletben kísérletezzen különböző viselkedési módokkal, valamint növelheti a személy tudatosságát és szociális érzékenységét, de csupán a kezdő lökést adhatja meg ebben a speciális környezetben. A további viselkedési mechanizmusok azon múlnak, hogy az egyén mennyire került tisztába saját értékeivel, valamint hogy mennyire tudatosult benne a változtatás lehetősége és az arra irányuló vágy. Ezen új értékek megerősítésére szolgálhatna egy felvevő csoport létrehozása, ahová visszajárhatnának azok, akik erre igényt tartanak. A csoport funkciója az lenne, hogy az elítéltek szabadulásuk után is részt vehessenek olyan foglalkozásokon, ahol segítséget kapnának önfejlesztésükhöz, illetve egy alternatív és a pozitív változásban megerősítő elfoglaltságot biztosítana számukra. Továbbá pozitív visszajelzést kapnának arra nézve, hogy gyökeresen próbálják meg átalakítani életüket és addigi felfogásukat. E terv megvalósítását a pszichológus és a nevelők támogatják, ám nehezíti a véghez vitelét az a tény, hogy a fogva-tartottak az ország minden pontjából érkeznek Pécsre, szabadulásuk után pedig elhagyják a várost és vonzaskörzetét. Ezért országos szinten kellene együttműködést kialakítani a büntetés-végrehajtási intézetek, a könyvtár és a biblioterápiás foglalkozások vezetői között, így biztosítva a szabadult elítéltek fejlődésének nyom követését.

Úgy gondolom, a biblioterápiának, mint sok más művészet- és szocioterápiának, nagyon fontos szerepe lehetne a börtönök világában is, ahogy jól érzékelhető az ilyen szolgáltatásokra való igény más, speciális élethelyzetben lévő egyéneket gondozó intézmények, például szociális otthonok részéről is. Ugyanakkor anyagi keret nem biztosított rá – vagyis a szakember önkéntesként ingyen dolgozhat. Nyilvánvalóan ezen is változtatni kellene annak érdekében, hogy több elhivatott szakember vállalja ezt a munkát, s nemcsak gyakorlat-jelleggel, hanem hosszútávra tervezve.

Terveim között szerepel, hogy a jelenlegi biblioterápiás foglalkozást a pécsi Fia-talkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében folytassam, valamint tovább fejlesszem. Ebben továbbra is segítségemre vannak a börtönben dolgozó nevelők és az oktatóm. Hosszú távú célom, hogy a biblioterápia lehetőségeit kiterjesztve iskolai és könyvtári berkeken belül is gyakorlatot szerezzek. Ezeket a tapasztalatokat szeretném felhasználni ahhoz, hogy a biblioterápiát mint kurrens szolgáltatás általánosan elfogadottá és elismertté válhasson a könyvtárakban.